

OPETTAJIEN NÄKÖKULMAA SUOMI TOISENA KIELENÄ -OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEISIIN

Opetushallitus julkaisi vuonna 2003 perusopetuksen opetuskokeiluissa lukuvuonna 2003–2004 noudatettavat opetussuunnitelman perusteet vuosiluokille 3–9 ja vahvisti perusteet vuosiluokille 1–2 (POPS 2003¹). Myös suomi toisena kieleinä (S2) -oppimäärän opetussuunnitelman perusteet ovat olleet arvioitavina kunnissa. Tarkastelemme puheenvuorossamme S2-opetussuunnitelman perusteita kunnallisten ja koulukohtaisten opetussuunnitelmien laatimisen ja käytännön opetustyön kannalta.

Suomi toisena kieleinä -oppimäärä sijoittuu vieraan kielen ja äidinkielen välille. Opettajakokemuksemme mukaan osa oppilaista on elänyt niin yksikielisessä ei-suomenkielisessä yhteisössä, että käytännössä heidän suomen kielen opiskelunsa alkaa koulussa alkeista. Perusopetuksen oppimäärä ja sen jälkeinen toisen asteen koulutus vaativat kuitenkin korkeatasoista suomen kielen taitoa. Opetussuunnitelman perusteissa tavoitteeksi asetettu toiminnallisen kaksikielisyyden rakentaminen vaatii oppijalta valtavan työn ja tarvitsisi tuekseen erittäin hyvin rakennetun, tukevasti strukturoidun ja osaaavissa käsissä olevan opetuksen. Tämän hetken opetuskäytänteet ovat kuitenkin hyvin kirjavia. Uusien opetussuunnitelman perusteiden tulisi auttaa kuntia ja kouluja luomaan sellaiset opetussuunnitelmat, joiden mukaan opettajan olisi helppo suun-

nitella opetusta ja seurata oppimisen etenemistä. Koulujen tulisi esimerkiksi päästä eroon S2-opetukseksi nimitettävästä läksy- ja piirityylisestä toiminnasta, jossa oppilas tekee tehtäviä ja opettaja auttaa niissä.

Opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että ne on laadittu S2-opetukseen, joka vuosiviikkotunneiltaan vastaa suomi äidinkielenä -opetusta. Tietämyksemme mukaan opetus on järjestetty näin vain muutamissa perusopetuksen kouluissa ja yksittäisille HOJKS:n (henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma) saaneille oppilaille. Tuntuu siis oudolta, että opetussuunnitelman perusteet on laadittu käytännön opetustyön kannalta epärealistisella tavalla. Mikäli tällaisia suunnitelmia kuitenkin tehdään, tulisi valtakunnallisella tasolla tehdä selkeä linjaus siitä, että tällainen suurempi — sinänsä monessa mielessä mielekäs — tuntimäärä olisi mahdollista toteuttaa ja voimavarat siihen turvattaisiin pitkäkestoisesti. Todellisuudessa opetusta toteutetaan monessa kunnassa pelkästään valtionavustuksen turvin, annetaan siis 0,5 tuntia opetusta viikossa niille oppilaille ja opiskelijoille, jotka ovat olleet Suomessa enintään neljä vuotta, sekä yksi viikkotunti koulua kohti. Tällainen opetusmäärä ei vie oppijaa lähellekään perusteissa esitettyä tavoitetta, mahdollisuutta opiskella täysipainoisesti kaikkia perusopetuksen oppiaineita ja mah-

¹ POPS 2003 = *Perusopetuksen opetuskokeiluissa lukuvuonna 2003–2004 noudatettavat opetussuunnitelman perusteet.*

dollisuutta osallistua jatko-opintoihin. Niissä kunnissa, joissa suomi toisena kielenä -opetusta annetaan vain valtionavustuksen turvin, oppilaat saattavat jäädä ilman opetusta oltuaan neljä vuotta Suomessa. Huonoinnassa asemassa ovat Suomessa syntyneet ja ennen koulun aloittamista neljä vuotta Suomessa asuneet oppilaat, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi.

Toki monessa paikassa järjestetään erilaisia tukitoimia, mutta mitkään tukitoimet eivät korvaa tavoitteellista suomen kielen opetusta. Niissä kouluissa, joissa erillisen S2-opetuksen järjestäminen ei ole mahdollista, opetus joudutaan järjestämään samassa tilassa, jossa muut opiskelevat suomea äidinkielenä. Käytännössä samassa luokassa opetetaan kahta eri ainetta, mikä vaikuttaa väistämättä opetuksen laatuun. Tarvitaisiin kaksi erilaista opetussuunnitelman »perustepakettia», joista toinen olisi ehdotetun kaltainen ja toinen ohjaisi luomaan opetussuunnitelman, joka yhdistää S2-opetusta ja suomi äidinkielenä -opetusta siten, että S2:n osalta esiin nostettaisiin oleellimmat opettavat asiat.

Opetussuunnitelman perusteissa asetettuja tavoitteita ei selvitetä tarpeeksi käytännön opetustyötä tekevien tueksi. »Yhdessä oman äidinkielen opetuksen kanssa suomi toisena kielenä -opetus rakentaa pohjaa toiminnalliselle kaksikielisyydelle», todetaan perusteissa (POPS 2003: 60). Tämä toiminnallisen kaksikielisyyden (*functional bilingualism*) tavoite tulisi määritellä selkeästi opetussuunnitelmassa: Mitä Opetushallitus tarkoittaa toiminnallisella kaksikielisyydellä, josta on monenlaisia määritelmiä (ks. esim. Baetens Beardsmore 1986: 15–16)? Käytännön työn keskellä opettaja ei voi aina tukeutua kielitieteellisiin lähteisiin, vaan tavoite tulisi määritellä opetussuunnitelman perustetasolla. Esimerkiksi Baetens Beardsmoren (mp.) toiminnallisen kaksikielisyyden maksimimääritelmä auttaisi opettajia

huomattavasti: Toiminnallisesti kaksikielinen henkilö kykenee suorittamaan kaikki tehtävät kaksikielisessä ympäristössä tyydyttävästi. Hän ei välttämättä osaa molempien kielten kielioppisääntöjä täydellisesti vaan saattaa käyttää yksikieliselle vertailuryhmälle vieraita rakenteita. Äidinkielen aiheuttama interferenssi voi olla runsastakin, mutta se ei estä henkilön vuorovaikutusta. Hän osaa puhua, lukea, ymmärtää ja kirjoittaa niin johdonmukaisesti, että hänen puhekuppaninsa arvostavat hänen viestejään.

Perusteissa sanotaan, että opetuksessa painotetaan viestinnällisyyttä: sanaston kasvattaminen ja kielen rakenteiden harjoittelu kietoutuvat kielitaidon eri osalueiden kehittämiseen ja oppilaan kulttuuritietouden lisäämiseen. Koulunkäynnin kannalta tärkein taito on kirjallinen kielitaito ja nimenomaan ymmärtävä lukeminen. Koska oppija opiskelee suomalaisessa luokassa suomen kielellä, hänen kielitaitonsa kehittyi myös muuten kuin S2-tunneilla. Mitä vähemmän S2-tunteja on, sitä enemmän niillä tulisi keskittyä olennaiseen, siihen, mitä yleisopetuksessa suomenkielisten parissa ei nosteta esiin. Tällaisia asioita ovat usein termien merkitysten selittäminen, kielen rakenteiden tarkka avaaminen ja sellaisten kulttuuristen kommunikointikeinojen harjoittelu, joita pidetään itsestään selvinä asioina. Opetussuunnitelman S2-perusteissa myönteistä on se, että esiin nostetaan puheen eri rekisterien erottamisen tärkeys, kiinnitetään huomiota oppijan äänteiden tuottamiseen ja korostetaan oppijan itsearviointitaitoja. Kentältä saamamme palautteen mukaan opettajat toivovat vahvasti, että kirjallisuuden analysoinnissa tarvittavat peruskäsitteet ja tiedonhankkimiseen tarvittavan lukutavan opettelu sisällytetään suunnitelmaan.

Suurin ero suomi äidinkielenä -opetuksessa ja S2-opetuksessa lienee rakenteiden

opettamisessa. Suomi äidinkielenä -tunneilla nimetään sellaiset rakenteet, joiden käytön oppilaat jo hallitsevat, ja harjoitellaan niiden käyttöä kirjoitetussa kielessä. S2-opetuksessa on opetettava alusta alkaen sekä rakenteiden muodostaminen että niiden käyttö. Nimeäminen on vasta viimeinen, oppijan kannalta epäolennaisin vaihe. Kielioppitermien osaamista tärkeämpää on rakenteiden ymmärtäminen ja tuottaminen. Tästä perusteet eivät sano mitään, vaan niissä, kuten perusteissa yleisemminkin, luetaan listoina keskeiset sisällöt ja rakenteet, jotka on tarkoitus käydä läpi. Tämä ei riitä ohjeeksi kunnallisen tai koulukohtaisen opetussuunnitelman tekemiseen, elleivät opetussuunnitelmaa ole tekemässä asiaan hyvin perehtyneet suomi toisena kielenä -asiantuntijat.

Perusteissa todetaan, että opetuksen lähtökohtana on oppijan kielitaidon taso, ei luokka-aste, jolla hän opiskelee. Tämä on periaatteessa hyvä lähtökohta, mutta se vaatisi avaamista. Oppijan reaalitilanne on kuitenkin se, että hän opiskelee tietyllä luokkatasolla ja häneen kohdistetaan usein sen mukaisia vaatimuksia. Olisikin ollut hyvä, että tähän ristiriitaan olisi vastattu jonkinlaisilla suuntaviivoilla. Vaikka oppija saattaakin tulla kouluun milloin tahansa ja hänen on silloin saatava aloittaa kielenoppimisensa alusta, ei 1. luokan oppilaalle voida opettaa samanlaisia asioita kuin 7. luokan oppilaalle, eikä toisaalta 7. luokan oppilas selviä samanlaisilla valmiuksilla kuin 1. luokan oppilas. Jos maahanmuuttajataustainen oppija sijoitetaan ikäryhmäänsä vastaamattomaan opetukseen joissakin kaupungeissa noudatetun käytännön mukaisesti, ei hänen oppimis- ja kotoutusmotivaatiotaan varmastiakaan tueta parhaalla mahdollisella tavalla muutenkin herkässä tilanteessa.

Opetussuunnitelman perusteet jättävät opettajat liian yksin oppijan arvioinnin

kysymysten kanssa. Suomi toisena kielenä -opetus sidotaan päättöarvioinnin kriteerien kautta kielen opetuksen ja oppimisen yleiseurooppalaisen viitekehyksen ja sen suomalaisen sovelluksen piiriin vieraiden kielten tavoin. Kielenoppimisen viitekehyksen taitotasojen käyttämisestä S2-opetuksessa tarvittaisiin keskustelua ja ohjausta. Perusopetuksen loppuvaiheessa Suomeen tulleiden oppilaiden arvioinnissa päättöarvioinnin kriteerien käyttäminen ei ole tarkoituksenmukaista, vaan heidän arviointiinsa tarvittaisiin erillistä paneutumista.

Maahanmuuttajien opetusta käsittelevässä pykälässä 49 (POPS 2003: 176) korostetaan, että kodin ja koulun välisessä yhteistyössä otetaan huomioon perheen kulttuuristausta ja kokemukset lähtömaan koulujärjestelmästä: »Huoltajat tutustutetaan suomalaiseen koulujärjestelmään, koulun toiminta-ajatukseen, opetussuunnitelmaan, arviointiin, opetusmenetelmiin sekä oppilaan oppimissuunnitelmaan.» Tämä on aiheellinen ja korkealentoinen tavoite, joka vaatii kaikkien koulun opettajien osallistumista työhön. Liian usein maahanmuuttajataustaisten oppilaiden asiat sysätään koulussa mahdollisesti toimivan S2-opettajan tai muun »kansainvälisesti suuntautuneen» opettajan hoidettaviksi ilman, että jokaisen koulussa työtä tekevän aikuisen yhteistyövastuu nousisi esiin. Monella paikkakunnalla S2-opettajat ja oppilaiden oman äidinkielen opettajat ovat tehneet pitkään arvokasta työtä, joka kuitenkin valuu suurelta osin hiekkaan, ellei koulun jokainen luokan- ja aineenopettaja miellä olevansa kaikkien, sekä suomalaissyntyisten että maahanmuuttajataustaisten oppilaiden, opettaja ja vastuussa heidän koulunkäynnistään yhdessä oppilaan ja hänen perheensä kanssa. Tämän yhteisen vastuun tulisi nousta paremmin esiin myös opetussuunnitelman perusteissa. Sen tulisi näkyä vuosien odotuksen jälkeen myös kaikkien opettajien pe- ▶

ruskoulutuksessa niin, että maahanmuuttajataustaisten oppilaiden opetuksen kysymykset kuuluisivat kaikkien opiskelijoiden tutkintovaatimuksiin.

S2-opetuksen suunnittelu on erittäin monimutkainen asia. Siinä pitää ottaa huomioon runsaasti erilaisia tekijöitä, ja useita asioita pitää pohtia monesta eri näkökulmasta. Alan merkittävästä kehityksestä huolimatta edistys ei näy kokonaisvaltaisesti opetussuunnitelman perusteissa, vaan opettaja on edelleen yksin paljon vartijana. Mielestämme opetussuunnitelman perusteissa tulisi antaa selkeästi tutkimustietoon perustuvaa jopa didaktista ohjausta. Nämä opetussuunnitelman perusteet eivät anna riittävästi tukea varsinaisen kunta- tai koulukohtaisen opetussuunnitelman tekemiselle, mikä todennäköisesti johtaa siihen, että eri puolilla maata syntyy hyvin eritasoisia opetussuunnitelmia. Pitkään suomea toisena kielenä opettaneet opettajat ovat syystä huolissaan pienemmällä paikkakunnilla asuvien maahanmuuttajataustaisten oppilaiden oikeuksista ja tilanteesta, jossa S2-opetukseen perehtymätön äidinkielen opettaja joutuu yksin tekemään opetussuunnitelmaa tämän peruste-ehdotuksen pohjalta. Opetussuunnitelman perusteet antavat maahanmuuttajataustaisten oppilaiden opetukseen paljon tavoitteita ja väljyyttäkin, mutta tämä ei takaa opetukseen tarvittavia voimavaroja ja kaikille opetuksen varmistavaa valtakunnallista minimitasoa.

Keskustelu opetussuunnitelman perusteista jatkuu. On sekä kantaväestön että maahanmuuttajataustaisten perheiden parhaaksi, että opetusalan ammattilaisten palaute otetaan huomioon perusteiden jatkokäsittelyssä asianmukaisesti. ■

AURORA VASAMA

SANNA VOIPIO

Sähköposti: aurora.vasama@adulta.fi
sanna.voipio@helsinki.fi

LÄHTEET

- BAETENS BEARDSMORE, HUGO 1986: *Bilingualism: Basic principles*. 2. painos. Clevedon: Multilingual Matters.
- Perusopetuksen opetuskokeiluissa luvuonna 2003–2004 noudatettavat opetussuunnitelman perusteet vuosiluokille 3–9 ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet vuosiluokille 1–2*. 2. korjattu painos. Helsinki: Opetushallitus 2003.